

Пуштајући ауторе да представе своје дело, уз минималан коментар дошли смо и до краја. А на крају поновимо да је започети *Речник* по свему специфичан и оригиналан лексикографски подухват, један модерно лингвистички конципиран речник који означава почетак опсежног рада и истовремено представља допринос афирмацији научног пројекта значајног у славистичким оквирима. У овоме видимо и још нешто важно, стварање једне солидне лексикографско-лексиколошке школе, и што је значајно — лексикографско-дериватолошког усмерења, јер је тим оформљен и успешно едукован, а на његовом челу налазе се добро знани лексикографи-лексиколози. Пожелимо им остварење постављених циљева.

Јелка Мајишашевић

UDC 821.161.2.09 Ševchenko T.
821.163.41-95

Євген Нахлік, *ДОЛЯ — LOS — СУДЬБА: Шевченко и польські та російські романтики*. Націонална академія наук України, Львівське відділення інституту літератури ім Т. Г. Шевченка, Серія „Літературознавчі студії”. Випуск 8. Львів 2003. 566 стр.

На 13. Међународном славистичком конгресу, одржаном ове године Љубљани, међу бројним најновијим издањима, изложеним на штандовима Цанкарјевог дома и Филозофског факултета, пажњу учесника привукла је монографија украјинског историчара књижевности, књижевног критичара, сарадника Института за књижевност НАН Украјине, слависте Јевхена Нахлика *ДОЛЯ — LOS — СУДЬБА: Шевченко и польські та російські романтики*. Књига се издвајала како лепим ликовним решењем насловне стране — на њој су портрети тројице великих словенских песника Тараса Шевченка, Александра Пушкина и Адама Мицкјевича, тако и тројезичним насловом који је на најатрактивнији начин дочаравао „словенски есперанто”, толико присутан тих дана у слушаоницама и кулоарима Конгреса, као, уосталом, и на улицама Љубљане. Међутим, право је задовољство очекивало свакога ко се није задовољио прелиставањем књиге већ је њу и набавио, без обзира на нешто већу продајну цену у односу на устале, више него приступачне, цене научних монографија у самој Украјини.

Писати о Шевченку после књиге Хеорхија Храбовича *Шевченко као митотворац: Семантика симбола у стваралаштву песника* (превод са енглеског С. Павличко, Кијев, Рад. писменник, 1991), а поготову после веома полемичне по свом садржају и стилу студије Оксане Забужко *Шевченково мит Украјине, покушај филозофске анализе* (Кијев, Абрис, 1997) могао је само онај, ко је заиста имао шта да каже научној јавности, којој је књига и намењена, и ко се није плашио да се самим чином објављивања монографије на такву тему и под таквим насловом упусти у полемику са својим бројним претходницима. Јевхен Нахлик поседује оба квалитета. Савршено познавање материје, оријентисање у најзамршенијим односима украјинско-руско-пољских књижевних, културних и друштвених односа, које проистиче из богатог ауторовог искуства у истраживању стваралаштва представника украјинске, пољске и руске књижевности, претежно 19. века, солидна теоријска база, а пре свега ненаметљив начин и строга логика излагања — чине само неке од квалитета рецензираног дела. После читања монографије Ј. Нахлика читалац свакако богати своја славистичка сазнања, али пре свега поставља себи нова питања, подстакнута тако инспиративном интерпретацијом.

Рецензирана монографија релативно младог лавовског слависте сасвим се уклапа у савремена толико популарна у последње време културолошка истраживања, заснована на интердисциплинарном споју филозофије, антропологије, књижевне критике, историје културе па и когнитивне психологије и лингвистике¹. При чему ни у јед-

¹ Управо о таквим правцима развоја савремене културологије говори Ана Вјежбицка у својој монографији *Understanding Cultures through their Key Words: English, Russian, Polish, German, Japanese* (New York: Oxford University Press, 1977, p. 12), позивајући се на рад познатог културолога Роберта Ватнова (Robert Wuthnow, *Vocabularies of Public Life: Empirical essays in symbolic structure*. London: Routledge, ed. 1992).

ној од ових сфера аутор не наступа као дилетант, већ као озбиљан научник, чије је основно оружје — чињенице које он богато презентује, било да се ради о језичком материјалу, било о историјским подацима, било о познавању филозофије и теорије књижевности.

У центру пажње истраживача јесте стваралаштво тројице великих словенских песника: Шевченка, Мицкјевича, Пушкина, али и појаве других истакнутих романтичара — Словацког, Красињског, Љермонтова. Нова интерпретација пољске „тројице пророка“, као и стваралаштва Александра Пушкина, ствара идеалну подлогу за анализу Шевченковог опуса у контексту његових животних колизија и индивидуалног система вредности. Шта повезује ове велике личности словенског романтизма? Какав је пут до митологизације њихових личности? Да ли је могуће апстраховати романтичарску иконографију и сагледати њихово стваралаштво као допринос великих песника светској књижевној традицији? На ова и многа друга питања аутор одговара у свом обимном делу, структурно организованом у осам поглавља, од којих свако одсликава посебан аспект истраживања: дискурс слободе у стваралаштву романтичара, питања узајамне повезаности перцепције и рецепције, интертекстуалне везе, типолошке подударности и разлике, оригиналност и митотворачки комплекс — само су неки од њих.

У првом поглављу аутор се бави концептом слободе у опусу словенских романтичара. Полазећи од сличности и разлика у схватању појмова ропства и слободе код Шевченка, Пушкина, Мицкјевича, Словацког и Красињског, аутор заправо моделира индивидуалне вредносне системе ових „словенских пророка“, на првом месту Шевченка. Подударности у идеолошким погледима и пророчанским визијама Пушкина и Шевченка аутор приказује кроз стална колебања песника између потраге за идејом оваплоћења хришћанског братства и бунтовним изразом, подстакнутим осећањем неправде. Шевченку — песнику козачке цивилизације, Нахлик супротставља Пушкина, представника руског племства, а из супротности та два света изводи своју интерпретацију различитих схватања слободе код песника, као и њихове оригиналне визије путева остварења идеала истински слободног друштва.

Преплитање идеја хришћанског универзализма и романтичарског етноцентризма, потрага за путевима оваплоћења идеје идеалног друштва са задовољеном правдом на земљи, виђење националне слободе као саставног дела слободе у универзалним сразмерама — само су неки од аспеката на чијем примеру аутор региструје подударности у опусу пољске „тројице пророка“ и Шевченка.

Истраживање интертекстуалне повезаности Шевченковог целокупног уметничког опуса, како књижевног тако и ликовног, са делима руских (Пушкин и Љермонтов) и пољских (Мицкјевич, Красињски, Словачки) песника обилује мноштвом својеврсних малих открића, која нам у правом смислу приказују Јевхена Нахлика — познаваоца опуса наведених аутора, како на нивоу макро тако и микротекста. Након веома детаљне и илустративно богате анализе истраживач закључује да су међу наведеним песницима на Шевченка највише утицали Мицкјевич, Љермонтов и Пушкин. При чему, ако су прва двојица инспирисала Шевченка асонантно, Пушкинов утицај може да се процени као истовремено асонантни и контрастни, дисонантни, конфликтни. Познавање поезије словенских романтичара, по мишљењу Нахлика, послужило је Шевченку и као пут освајања појединих токова европске књижевности, конкретно бајронизма. Аутор разматра такво својеврсно романтичарско прожимање као предтекст сложеног, полифоничног, оригиналног интертекста у Шевченковом опусу.

О митотворачкој функцији Шевченковог опуса почело се у украјинској књижевној критици навелико писати од почетка деведесетих година 20. века. Као конкретан подстицај за то послужила је поменута монографија Х. Храбовича. О. Забужко додала је таквој интерпретацији филозофску ширину, а Нахлик је размотрио у контексту опште тенденције словенских романтичара ка артикулсању мита као уметничког начина спознаје. У 3. поглављу *Историја и митско стваралаштво* аутор говори о Шевченковом миту као о интуитивном, подсвесном, инкорпорираном националном миту, трансформисаном у индивидуални ауторски. У том смислу, према ауторовом мишљењу, стваралачка личност Шевченка уклапа се у развојне тенденције европске књижевности, као и у контекст филозофских и уметничких трагања највећих словенских песника. Ради илустрације таквог става истраживач анализира митотворачке елементе код

Пушкина, Мицкјевича, Словацког и Красињског. Поетика понављања, као средство Пушкиновог и Шевченковог митолошког дискурса, јеванђељски тонос распећа, деификација људског и антропологизација божијег код Словацког и Шевченка, христијанизована идеја изабраног народа код Красињског, месијанстички митски модел код Пушкина јесу поједини аспекти такве свеобухватне анализе.

У циљу истицања специфичног романтичарског схватања историје и савремености, Јевхен Нахлик у четвртом поглављу разматра природу романтичарског погледа на друштво у којем се издвајају константе — постојаност и доследност у испољавању републиканских, демократских и револуционарних идеја. Такво уврежено мишљење о романтичарској нефлексибилности аутор подвргава свестраној амбивалентној интерпретацији у духу филозофије постмодерне. Стога се Пушкинови погледи на институцију монархије, аристократију и демократију, рецепција волтеријанства код Пушкина, Мицкјевича и Словацког, однос Пушкина и Шевченка према природним и историјским правима народа — суседа етничке Русије, Мицкјевичеве представе о републици и монархији, визија монарха код Словацког и Шевченка испитују као вишезначни, променљиви процеси, одраз својеврсне психолошке еволуције, својствене свакој од поменутих личности понаособ. При томе се динамичка хармонија или, како ју је дефинисао аутор, контрапунктна целовитост хаотичне потраге Шевченка за идеалом друштва упоређује са идеолошким шаренилом погледа Пушкина и Мицкјевича. Изложена на крају поглавља синтетичка размишљања аутора на тему језичког, културног и политичког дуализма, подстакнута чињеницом да је за већину словенских романтичара хетерогена геополитичка основа била природна, остављају утисак солидног социолингвистичког прилога.

Пето поглавље насловљено *Скандал Зла, (Проблем шеоудицеје)* аутор је посветио анализи приступа овом питању код великих словенских песника. Анализирајући III поглавље *Dzjadow* II сцену *Wielka Improwizacja*, у којој се Конрад гневно обраћа Богу који допушта неправду, руководећи се мудрошћу а не осећањима, као и Шевченкову поему *Сон* и антологију песму *Зайовий* (Опорука), аутор говори о подударностима боготорачких мотива која проистиче из „романтичарског титанизма” (термин В. Вајнтрауба), т.ј. протеста против хришћанског одговора на „скандал зла”. Хришћанском тумачењу да је скандал зла привидан, јер је Провиђење увек праведно, али недосежно за људски разум, романтичари супротстављају људско право на самостално препознавање добра и зла. Јевхен Нахлик доследно реконструираше Шевченков свет добра и правде, који је велики песник градио на земљи. Песникову потрагу за кореном зла, његово виђење начина борбе са злом објашњава Шевченковим идеалом среће који је пре пагански, хедонистички него хришћански. Зло и патња за Шевченка удаљавају човека од Бога, али, упркос томе, он трага за појединцима који успевају да савладају бол и, упркос злу које их је додирнуло, кроз патњу се приближавају Богу. У таквом својеврсном дуализму аутор види оригиналност украјинског песника који идентификује себе са изабраним паћеником, кажњеним божијом милости.

Шевченкову поезију Нахлик види као израз порива ка слободном животу и страсне жеље за људском срећом. Такав свој став аутор образлаже у петом поглављу *Између шела и духа, природе и благодати*. Покушај хармонизације виталних и духовних вредности до којег се долази њиховим супротстављањем и конфликтом, према мишљењу аутора монографије, чини доминанту тог порива. Шевченков витализам се разматра на тлу медитација о младом Пушкину као епикурејско-хедонистичком песнику ренесансног типа, као и о виталној поезији истовремено пуној идеализма и хедонизма младог Мицкјевича, супротстављања материјализма и спиритуализма у корист последњег код Словацког, еротској и танатолошкој егзистенцији код Красињског, које аутор види као налицје хедонизма и витализма. У контексту познате антиномије природе и благодати, чији је извор толико популарно у средини романтичара *Подражавање Христу* Томе Кемпијског, Јевхен Нахлик закључује да је најуспешније потчињено природу благодати Словацки, са мањим или већим компромисима то чини и Мицкјевич, Пушкин и Красињски су били психолошки растргнути између та два пола, док је Шевченко настојао да их хармонизује одбацивањем радикалних супротности на тлу хришћанског антропоцентризма.

Седмо поглавље *Филозофија трагизма* има поднаслов *СУДБА — LOS — ДОЛЯ*, који нас катафорички упућује на наслов монографије и метатекстуално издваја ову целину као централну. Фатализам, волунтаризам или апсурдна побуна — да ли су то концепти поменутих културологема? На то питање аутор настоји да одговори анализом стихова Пушкина, Љермонтова, Мицкјевича, Красињског и Шевченка. Тумачењу семантике украјинског концепта аутор додаје анализу народних представа о судбини. Поглавље се чита као расправа у духу савремене когнитивне компаративне анализе једног од водећих концепата филозофије живота. Фаталистички концепт судбине у руској култури својевремено је истакла Вјежбицка². Са њом полемише Алексеј Шмелов, који пориче доминанту мистике и пасивности у овом концепту³. Јевхен Нахлик заступа прво мишљење и додаје анализи концепта трагизам слике света прожете егзистенцијалном тугом код Љермонтова и осећање фатума код Пушкина, које изводи из индивидуалне природе песника. Очигледно да је овде реч о различитим аспектима посматрања — споља и изнутра. Странци уочавају оно што, по њима, чини специфичност универзалних културологема код другог народа лакше, нарочито ако се у својој интерпретацији ослањају на богати емпиријски материјал што аутор монографије свакако чини. Најуспелија места поглавља односе се, наравно, на интерпретацију концепта судбине посредством анализе метафоризације прототипа у украјинским народним представама, као и на анализу ове митологеме у опусу Шевченка.

Последње поглавље *Егзистенцијалне лирске медијације* концентрише читаоачву пажњу на субјективно самоизражавање словенских романтичара, условљено специфичношћу преромантизма и романтизма. По мишљењу истраживача, управо лирска компонента чини поезију анализираних песника толико привлачном за читаоце. Посебно атрактивна места у овом поглављу јесу она у којима аутор анализира мотиве трагања за Богом код Шевченка и Пушкина, који су понекад у ужасу констатовали да су небеса празна. При томе аутор закључује да Шевченко акцентује своју мученичку судбину и види у њој пут искупљења за колективне грехе, Пушкин види свето у својој поезији, тј. у продукту своје делатности, а предодређеност своје судбине везује за осећање метафизичке казне због сопствених прошлих греха.

Шевченко је почео свој књижевни пут када Пушкина већ није било међу живима, Мицкјевич је скоро престао да пише, Љермонтов је писао још само неколико година, а Красињски већ исписао своје најбоље стихове. У таквој хронолошкој неподударности могу се тражити друштвено-политички и естетски извори специфичности Шевченкове поезије. Међутим, оригиналност и непоновљивост ових великана, по мишљењу аутора, проистиче из њихове метафизичке комуникације са прошлом, савременом и будућом судбином њихових народа и целокупног човечанства, из индивидуалних животних непредвидљивих колизија, али и из дијалога са трансцендентном силом која их одређује. На такав начин аутор спаја све раније изведене светлосне нити у један сноп који снажно осветљава личност и стваралаштво украјинског песника, његових великих словенских претходника и савременика.

Монографија се чита лако, упркос бројним позивањима и цитатима који понекад разбијају јединство излагања и стављају у други план оригинална запажања аутора. Према свим издвојеним квалитетима свакако заслужује да се нађе у библиотеци сваког слависте који држи до своје репутације познаваоца словенских култура, језика и књижевности.

Људмила Појовић

² A. Wierzbicka, *Semantics, Culture and Cognition: Universal Human Concepts in Culture-specific Configurations*. N. Y., 1992, 65—15.

³ А. Д. Шмелев. *Русская языковая модель мира*, Москва, 2002, 211.